

הערה

בלבול השפות בין המבוגרים לילד: שפת הרוד ושפת התשוקה

היתה זו טעות ולנהגביל נושא נרחב כל-כך כמו המקורות התצפיוניים והאסקטוגניים בעיצוב האופי והנוירויות להוצאה אחת בכינוס. אסתפק, על כן, בקטע קצר מתוך מה שיש לי לומר בנושא. אולי יועיל הדבר אם אקדים ואומר לכם איך הגעתי להצגת הכעיה שעליה דומות הכותרת. בהצאה שנשאתי בחברה הפסיכואנליטית הווינאית לדגל יום הולדתו ה-75 של פרופסור פרויד "אגליזה של ילדים עם מבוגרים", בקובץ זהו, דיווחתי על רגסיה בטכניקה ונסיגה חלקית גם בתאוריה של הנוירוזות, שאותן נאלצתי להציע לאחר כישלונות מסוימים או הצלחות מוגבלות. כוונתי לדגש החזק שהזכרתי לשים באחרונה על הגורם הטראומטי בהיווצרות הנוירויות, נושא שהזכרתי עד כה שלא בצדק. חקירה שאינה מעמידה דיה של הגורם החיצוני טומנת בחובה סכנה של היתפסות מהירה מדי להסברים במונחים של "נטייה" ו"נפשוניות" ו"קונסטרוקציות".

התופעות המרשימות — עלי לומר — של החזרתיות ההזייתית והלוצינריות, כמעט של חוויות טראומטיות, תופעות שהחלו להצטבר בעבודתי היומיומית, הצדיקו את תקוותי שפורקן ואבריאקציות זה יגרום לכמויות גדולות של אפקטים מורחקים להיקלט בחיי הרגש המודעים, ולא ירחק היום שבו היווצרות הסימפטומים תיפסק, בייחוד לאחר שמבנה-העל של האפקטים יהיה משותבר דיו עקב העבודה האנליטית. לצערי התגשמה תקווה זו רק בחלקה, ומקרים אחדים אף גרמו לי מבוכה רבה.

החזרתיות שהאנליזה עורדה במטופלים הצליחה יתר על המידה. אמנם יש לציין שבסימפטומים יחידים חלה הטבה ניכרת, אך לעומת זאת החלו מטופלים אלה לסבול ממצבי חרדה ליליים, לרוב אפילו מסיטוים קשים, והשעה הטיפולית התדרדרה, והפכה שוב ושוב להתקף חרדה היסטרי; ואף-על-פי שבאנליזה קפדנית הצלחנו לעתים קרובות לפענח את סיבותיו של המטופל, לא האריכה ההצלחה המצופה ימים, וכך שכנאה שבעד ואף הרגיע את המטופל, לא הלילה הנורא, בעוד שבשעה והבוקר שלמחרת הביא עמו אותן תלונות על הלילה הנורא, בעוד שבשעה הטיפולית שוב חזרה הטראומה על עצמה. לנוכח מצב מכדי זה הסתפקתי זמן

קצת חולה; ואז יתברר שאפשר לראות גם את עיצוב האופי כתוצאה וחזקה של טראומות ילדות חזקות ביותר. אני מאמין, עם זאת, שהתוצאה הקתרטית של צלילה זו אל הנוירוזות והילדות היא בעלת השפעה מרעננת, ושם העבודה נעשית כראוי איך בה כל נזק. מכל מקום הליך זה פחות מסוכן מן הניסויים הכרוכים בהקדבה עצמית של כמה מעמיתי, ולומדים על גופם את השפעתם של זיהומים ורעלים שונים.

גבירותי ורבותי: אם המחשבות וההשקפות שהבאתי לפניכם היום יזכו אי-פעם להכרה, כי אז הזכות תחולק בצדק ביני לבין מטופלי ותלמידי. וכמוכן שלא ייגרע חלקם של אותם אנליטיקאים של ילדים שכבר הוכרתי; אהיה מאושר אם ארע שפתחת פתח לשיתוף-פעולה כלשהו איתם.

לא אתפלא אם תתרשמו מהוצאה זו, כמו ממאמרים אחרים שפרסמתי בשנים האחרונות, שיש מידה מסוימת של תמומות בדרך שאני מתכוון בדברים. אם לאחר עשרים וחמש שנות עבודה אנליטית, אדם מתחיל להסתכל בפליאה בטראומות הנפשיות, זה עשוי להיראות מוזר בעיניכם; ברומה לאותו מהנדס, ממכרי, שיצא לגמלאות לאחר שירות של עשרים וחמש שנה, אך ככל יום היה מתייצב בתחנת הרכבת כדי להתפעל מן הקטר שזה עתה יצא מן התחנה, כשהוא קורא לפעמים: "האם אין הקטר המצאה נהדרת?" אולי הנטייה או היכולת להתבוננות חמימה כמה שכבר מוכר מוזמן, היא עוד דבר שלילי ממוזרנו, שפעם, במהלך תופשת קיץ בלתי-נשכחת שביילני יחד, הפתיע אותי בוקר אחד בהצגה: "אמה רואה, פרנצי, תלומות הם באמת מימוש של משאלותי!" והוא המשיך וסיפר לי את הלימו האחרון, שבאמת היה אישור מבריק להיאוריה הגאונית שלי על החלום.

גבירותי ורבותי: אני מקווה שלא תמהרו לפסול את מה שאמרתי זה עתה, ותרחו את גור דינכם עד שתצברו ניסיון בנסיבות דומות. מכל מקום אני מודה לכם על הקשבתכם האריכה.

טובה יותר מזו שעברנו אנו. על רקע זה, הם יראו סימני עליגות עלינו, אך לא יוכלו לכטאה במילים; יתר על כן, הם ישקעו לא-פעם אל תוך כניעות קיצונית, שנובעת כנראה מאי-יכולת למתור בתקורת, או מן הפחד שביקורת שלהם תעורר בנו מורת רוח.

חלק נכבד מן הביקורת המודחקת של מטופלינו נוגע למה שאפשר לכנות **הצביעות המקצועית**. כאשר נכנס מטופל לחדרנו, אנו מברכים אותו בנימוט, מבקשים ממנו להתחיל באסוציאציות שלו, מבטיחים להקשיב לו במלוא תשומת הלב, ולחקיין את כל מידענו להבדלתו, ולעבודת הפירוש. אולם במציאות ייתכן שקשה לנו לסבול תכונות מטרומיות, חיצוניות או פנימיות, של המטופל. ואולי אנו מגוישים שהשעה הטופלית מפריעה לאיזה עניין שחשוב לנו יותר; עניין מקצועי, או אישי פנימי. גם כאן איננו רואה מוצא אלא להביא את מקור ההפרעה למודעותנו, לשוחח על כך עם המטופל, ואולי להודות בפניו שאין זו רק אפשרות, כי אם עובדה.

מעניין שרירות על "הצביעות המקצועית", שער עתה נחשבה לבלתי-נמנעת, לא זו בלבד שאינו פוגע במטופל, אלא אף מכא בעקבותיו הקלה ניכרת. אם זהותו הקו הטראומטי-דיסטור חוזר בכלל, הרי הוא מתממן בצורה ניכרת; אירועים טראגיים מן העבר עשויים להשתחזר במחשבות מבלי שהשתחזר ישוב ופגע בשיווי המשקל הנפשי; נראה שאישיותו הכוללת של המטופל יוצאת נשכרת. מה גרם למצב עניינים זה? בחיסים שבין רופא לחולה היה משהו שלא נאמר, איזה חוסר כנות, והדבר על כך התיר במקצת את לשונו של המטופל; הסכמת האנליטיקאי להכיר בטעותו העניית, כדי שאפשר יהיה מאוחר יותר להודות בהן לומר שברא ליזום מדי פעם טעויות, כדי שאפשר יהיה מאוחר יותר להודות בהן בפני המטופל; אבל רעיון זה מיותר כמובן, גם כך אנו טועים די וחומר. בצדק התקוממה מטופלת אינטליגנטית, שאמרה לי: "מוטב שלא היית שוגה כלל. הייתהדירה שלי, אדוני הדוקטור, מבקשת להפיק יתרון אפילו מטעויות".

הגילוי והפתרון של בעיה זו, בעיה טכנית טהורה, איפשר לי גישה לחומר שהיה נסתר עד כה, או זכה רק לתשומת לב מעטה. הסיטואציה האנליטית: הקור המטריג, הצביעות המקצועית שמאחוריה הסתתרה אנטיפטיה כלפי המטופל, שחש אותה ככל רמ"ח אבריו; סיטואציה זו לא הייתה שונה באופן מהותי מהסיטואציה שגרמו בעבר – כוונתי לילדות – למחלתו. כשהספנו למטופל את העל הנוסף של שיחזור הטראומה הראשונה, נוסף על המאמץ הדרוך בסיטואציה האנליטית של שיחזור נסיבות בלתי-נסבלות; אין פלא שהתוצאות לא יכלו להיות שונות עצמה, יצדנו נסיבות בלתי-נסבלות; פתיחת השער לביקורת, יכולתנו להודות או טובות מן הטראומה הראשונה. פתיחת השער לביקורת, יכולתנו להודות בטעויות שלנו וניסיונותו להימנע מהן בעתיד, מעניקים לנו את אמן המטופל. האמון הזה הוא שיוצר את הנאמור בין החיות לבין העבר הטראומטוגני, הבלתי-נסבל. זהו אפוא ניגוד חיוני, כדי שהעבר לא ייחזק עוד כשיחזור הזיכר, ואפשר יהיה להחיותו כזיכרון אויביקטיבי.

מה בדבר המקובל, שהתנגדותו של המטופל חזקה מדי, או שהוא טובל מהודחקות שיוכלו להשתחרר ולהופיע כמודע רק בשלבים.

אולם מכיוון שגם לאחר זמן רב לא ניכר שינוי משמעותי, לא נותר לי אלא לשוב ולהפעיל את הביקורת העצמית. התחלתי להקשיב למטופלי אשר טענו בהתקפותיהם שאיני רגיש, שאני קר, ואפילו נקשה ואכזרי; האשימו אותי באנוכיות, באטמיות לב, בידידות, וצעקו אלי: "מה? עוזר לי? אל תתן לי להיהרס ללא עזרה?" התחלתי לבחון את מצפוני; האם, למרות הרצון הטוב המודע שלי, אין מידה של אמת בתלונות?

יש להוסיף ולומר שהתקפי כעס וזעם כאלה היו יוצאי דופן; בדרך-כלל נגמרה השעה הטופלית בציינתות כמעט חסרת-אונים, ובנכונות בולטת לקבל את הפירוש שלי. אך זמניתה של הענות זו הובילה אותי להשערה, שגם מטופלים ציינתים אלה חשים בסתר שנאה וכעס; והתחלתי לעודד אותם לא לחוס עלי מכל וכל. גם עידוד זה לא הוכתר בהישגים של ממש; רוב המטופלים התנגדו נמרצות לרדישתי הנרעת, למרות שהיו לה די סימוכין בחומר האנליטי.

בהדרגה הגעתי או למסקנה שהמטופלים ניתנים בחישים ערים ומעודנים ביותר באשר למשאלות, לנשיות, למצבי הדוח, לסימפניות ולאינפיות של האנליטיקאי, גם כאשר רגשות אלו אינם מודעים כלל לאנליטיקאי עצמו. במקום להתנגד לאנליטיקאי, או להאשימו בטעויות או בהתמצות מטרומיות, הם מזהרים אותי; רק ברגעים נדירים של התרגשות רמזית-דיסטוריה, כלומר במצבים של חוסר הכרה כמעט, יוכלו לגייס די אומץ כדי למחות. בדרך-כלל, הם לא ירשו לעצמם לבקור אותנו; ביקורת כזו כלל אינה עולה על דעתם, אלא אם כן ניתן להם רשות מיוחדת לכך, כלומר נעודד אותם ישירות למתח ביקורת. עליו לנחש, אם כן, מתוך האסוציאציות של המטופלים, לא רק את האידיאות הלא-נעימות מן העבר, אלא גם את הביקורת המדוכאת והמודחקת כלפיו, וזאת ביתר תכיפות מאשר נהגנו לעשות בעבר.

אולם כאן אנו נתקלים בהתנגדויות לא פחות חזקות, והפעם בנו ולא במטופלים. החשוב ביותר הוא שאנו עצמנו נעבור אלליה טובה במיוחד, כזו החודרת "עד היסוד", כדי שנכיר את תכונות האופי הלא-נעימות שלנו, החיצוניות והפנימיות, כדי ששהיה מוכנים לקדם כמעט כל ביטוי של שנאה ודלול החבויים באסוציאציות של המטופלים שלנו.

כאן אנו מגיעים לבעיה צדדית: לאנליזה של האנליטיקאים, שחשיבותה הולכת וגדלה. כל נשכת שאנליזה מעמיקה של נירוחה דורשת שנים, בעוד האנליזות הלימודיות הדגולות אורכות חודשים מעטים, או לכל היותר שנה עד שנה וחצי.* כאן עלול להיווצר מצב בלתי-נסבל, שבמודעת הזמן יעבור מטופלינו אלליה

* כיום התמנה שונה לחלוטין, ואנליזות לימודיות של מתמחים בפסיכואנליזה אורכות לרוב שנים רבות.

ממטופלים הנמצאים עכשיו באלזיה. לכן לא הופתעתי כאשר מתוך אוהב-ארם טיפן לי לאחרונה מתוך ייאוש, שתוך תקופה קצרה נודע לו על חמש משפחות מן המעמד הגבוה, שבהן חיה האומנת חיי אישות סדירים עם נערים בני תשע עד אחת-עשרה.

דרך אופיינית שבה מתרחש פיתוי לגילוי עריות: מבוגר וילד אוהבים זה את זה; לילד יש פטוריה על משחק עם מבוגר שבו ממלא הילד את תפקיד האם. משחק זה עשוי גם ללכוד אופי ארוטי, אך הוא נשאר כל הזמן בממד של הרוך. לא כן הורבר כשמדובר במבוגרים בעלי נטייה פתולוגית, בייחוד כאלה שזאזון והשליטה העצמית שלהם נפגעו לאחר אסון, או עקב שימוש בסמים, הם מבבלים בין משחקי ילדים לבין משאלותיו של מבוגר בשל מבחינה מינית, או מרשים לעצמם להיסחף לאקטים מיניים בלי להתחשב בתוצאות. אונס ממש של ילדות, שבקושי יצא משלב הדיקנות, אקטים מיניים דומים של גשים מבוגרות עם נערים, וגם אקטים כפויים בעלי אופי הומוסקסואלי, הם עניין יומיומי.

קשה לנחש את התנהגותם והרשטם של ילדים אחרי מעשי אלימות כאלה. היינו מניחים שהאימפולס הראשוני שלהם יהיה: דחייה, שנאה, גועל, התנגנות נמרצת. "לא, לא, אני לא רוצה את זה, זה חזק מדי, זה כואב לי. עזוב אותי", דברים כאלה או דומיהם יכול להיות תגובה מיידית, אלמלא שותקו הילדים על-ידי חורדה אינמה. הילדים חשים חסרי-אונים מבחינה גופנית ומסרית, אישיותם טרם התגבשה ויה כרי להתקומם, ולו רק כמחשבה. הכוח המכניע וסמכות המבוגרים גורמים להם להיאלם דום, ופעמים רבות עלילים אפילו לערער את שיקול דעתם. אבל אותה חרדה, בהנעה לשא משוב, מצווה עלילים אוטומטית לכפר את עצמם לירצון התנקה, לנחש את כל משאלותיו, להיענות להן, ולחזרהות מתוך שובח עצמית מוחלטת עם התנשן. באמצעות ההזדהות, באמצעות נפשיה התוקפן, הוא חול להיות מציאות חיצונית, נפרדת, והופך להיות מציאות נפשית פנימית. אז, במצב דמוי-חלום שהוא טרנס טראומטי, משועבדת המציאות הפנימית לחלילים ראשוניים; זאת אומרת, אפשר לעצבה או לשנותה, על-ידי שימוש בהלוצינציות חיצוניות או שליליות, בהתאם לעקרון ההנאה. מכל מקום, התקופה מפסקה להתקיים כמצאות חיצונית קשוחה, וכטרנס טראומטי מצליח הילד לשמור על המצב הקודם של הרוך.

אך השינוי המשמעותי ביותר, שגורמת ההזדהות הנפחות עם הפרטנר המבוגר לנפש הילד, הוא הפנמה ראשית ראשם של המבוגר; מה שהיה עד עתה משחק תמים נחווה עכשיו כפעינות מהתקפה זו, הוא חש מבבל כל מאוד, מפעל למעשה, לא-

כשהילד מתאפש מהתקפה זו, הוא חש בעזות חשיו נשבר. לכך נוספת ההתנהגות אשם ואשם בור-בזמן, והאמן שלו בעזות חשיו נשבר. לכך נוספת ההתנהגות הגסה של הפרטנר המבוגר, שהיא עכשיו מיוסרת וכעוטה עוד יותר בשל נקיפת מצפון. התנהגות זו מעמיקה עוד יותר את רגשות האשם והבושה של הילד. התוקף מתנהג בדרך-כלל כאילו לא אירע דבר, ואף מתנחם במחשבה: "הרי זה

הביקורת הסמויה של מטופלי חשפה, למשל, במכת חורר את התכונות האגרסיביות ב"תרפיה הפעילה" שלי, ואת הצביעות המקצועית בכפית רגנית; ביקורת זו לימדה אותי להפיר בהגזמות שהגזמותי בשני הכיוונים, ללימדה אותי לשלוט בהן. אני חב תודה לא-מעטה לאותם מטופלים שלמדתי מהם על הנטייה המוגזמת שלנו לדבוק במבנים תיאורטיים מסוימים, ולעמים קרובות לא לשים לב לעובדות שעלולות לערער את ביטחוננו העצמי ואת סמכותנו.

מכל מקום, למדתי מה גרם לחוסר יכולתי להשפיע על ההתפתחות ההיסטורית, ומה איפשר לי לבסוף להצליח בכך. קרה לי מה שקרה לאותה אישה הכמה שלא הצליחה להעיר את חברתה, שהיתה חולת עצבים, ממצב תרדמה נרקולפטי, לא על-ידי טלטול רלא על-ידי צעקות. פתאום נצנץ במוחה רעיון לקרוא לחברתה בסגנון ריכור קלדוטי, שובב: "קומי, קומי ילדתי". בתגובה החלה החולה לעשות את כל מה שדרשו ממנה. באנליזה אנו מרבים לדבר על רגרסיה אל הילד, אבל נראה שאנו בעצמנו איננו מאמינים עד כמה אנו צורקים בכך; אנו מוכים לדבר על פיצול באישיות, אבל נראה שאיננו מעריכים כראוי את עומק הפיצול הזה. כשאנו שומרים על גישה קרה, חינוכית, גם מול חולה שגופו משותק ונוקשה, אנו קורעים את החוט האחרון שעוד מחבר בינינו. משופל חסר הכרה, השריר כטרנס, תוא באמות ילד, ואינו מגיב להסבר אינטליגנטי. הוא יגיב אולי רק לחיבוכו אימיהי; בלעדיה הוא חש בורד ונעזב במצוקתו המדולד, כלומר בריקן באותו מצב בלתי-נסבל שגורם בעבר לפיצול הנפשי והיכול כסופו של דבר למחלה. לא יפלא אפוא שהמטופל אינו יכול כעת אלא לחזור אל המחלה, כלומר — לחזור מתוך צווע ליצירת הסימפטומים.

כאן על לומר שמטופלים אנים נעים למליצות תיאורטיות של השתתפות בצער, אלא רק לסימפטום אמיתי. אני יודע אם הם מבחינים בכך בצליל קולנו, בבחירת המילים שלנו, או בדרך אחרת. מכל מקום, הם מגלים ידע מור, כמעט על-חוש, ביחס לעולם מחשבותיו ורגשותיו של האנליטיקאי. נראה שאת המטופל כמעט אי-אפשר להותו, וכל ניסיון להונתו מועד לכישלון.

הרשו לי לחאר כמה מן התוכנות שהגעתי אליהן בעקבות היחסים הצינימיים יותר שיצדתי כך עם מטופלים.

יותר מכל האממה מחדש ההשערה שכבר העליתי קודם, שלא ניתן להפריז בחשיבותה של הטראומה, ובייחוד של הטראומה המינית, כגורם המעורר את המחלה. גם ילדים ממשפחות מבוגרות, חודרות אמונה פורעינית, נופלים — בשכיחות רבה יותר ממה שמעיוס לחשוב — קורכן לאונס ממש. אלה יכולים להיות ההורים המהפשים לעצמם פיצוי על אכזבותיהם בדרך פתולוגית זו, או דמויות אחרות מעוררות-אמון כמו קרובי משפחה (דוד, דודה, סבא וסבתא), מורה פרטי, משרת או אומנת, שמדובר בפנטזיות מיניות של הילד, כלומר בשקרים הילדים, תשענה ההגיונית, שמדובר בפנטזיות מיניות של הילד, כלומר בשקרים היסטוריים, מופרכת לצערי על-ידי מספר הוידוים על תקיפת ילדים ששמעתי

ההורים והמבוגרים, בדיוק כמונו האנליטיקאים באנליזה, חייבים ללמוד שמאחורי כניעות או אפילו הערצה, כמו מאחורי אהבת ההעברה, של ילדנו, מטופלניו וחלמירינו, מסתתרת משאלה עזה להיפטר מן האהבה החזקה הזאת. אם עוזרים לילד, למטופל או לחלמיד לותר על תגובת ההזדהות, ולהזדהות את ההעברה שהיתה עליו לטורח, כי אז נוכח לומר שהצלתו לפתח את אישיותו. בראייה להצביע בקצרה על תובנות נוספות שסודרת המבוגרות זו מאפשרת לנו. ידוע לנו כבר מזמן שלא רק אהבה כפויה, אלא גם ענישה בלתי-נשללת גורמת לקיבעון ופקסציה. תגובה זו, שנראית חסרת פשר לכאורה, אולי מוכנת יותר אחרי מה שנאמר קודם. הטגת הגבול המתרחשת כמשחק הופכת עבור הילד למציאות רק בעקבות ענישה להוטת, ולפעמים מלאת זעם, הגורמת מצבי דרכאון לילד שער אז לא ידע אשמה מזה.

בהינה מרוקקת של התופעה תוך כדי טרנס אנליטי מלמדת גם, שאין הלב או בולה שאין בעקבותיהם רמזים לפיצול באישיות. אף אנליטיקאי לא יפתע מכך שחלק מן האישיות חוזר אל המצב הקדם-טראומטי, המאשר, תוך ניסיון להתעלם מן הטראומה כאילו לא אירעה מעולם. מורו יותר הוא המבוגר השני שאנו רואים בפעולה, תוך כדי ההזדהות; מנגנון, שאני לפחות כמעט לא ידעתי על קיומו. כוונתי לפרחה פתאומית ומפתיעה של כישורים, המופיעים כבמטה קסם לאחר זעזוע. פריחה זו מזכירה את קסמיו של פאקיר הודי, הנטל גרעין, ונדמה שהוא מפריחו לגנר עיינו עד שהוא מצמיח גבעול ופרחים. נראה שמצוקה גדולה, וכיחור חרדתי-מוות, יש בכותם לעורר לפתע נטיות חבויות ולטנסיות[השרויות בשלוחה עצומה, בצפייה לכשלות, ולהביאן לידי פעילות. בלחץ ההכרח הטראומטי, עשוי הילד שהתקף מינית להוציא פתאום מן הכוח אל הפועל את כל הכישורים העמידיים הנעצבים לגישורים, אימהות, אבהות וכל שאר התנסויותיו של אדם בשל. בניגוד להבחנה המקובלת של רגרסיה, מותר לדבר כאן בבטחה על המקומות טראומטיות (פתולוגיות), או על בשלות בטרם-עת. דומה הדבר להבשלתו המהירה למתיקות טרנס-זמנה של פרי שנפגע ממקור של ציפור, או לבשלתם המוקדמת של פירות מתולעים.

הבשלות הפתאומית הנגמלת לחלק מן האישיות על-ידי ההלם הפתאומי, יכולה להיות גם אינסולטואלית וללא רק רגשית. בראייה להזכיר לכם את החלקים האופייניים, "החלום על התינוק המלומד", חלום שתיאורתי לפני כמה שנים ובקובץ זמן, על יילוד או תינוק בעריסה שמתחיל פתאום לדבר, ומשפיע מחוכמתו על כל המשפחה. הפחד ממבוגר חסר מעצורים, מבוגר הנראה משוגע, הופך את הילד למעיד-פסיכיאטר, וכדי להיות כזה, ולהתגונן ממבוגרים חסרי שליטה עצמית, חייב הילד קודם כל להזהות אותם לחלוטין. באמת קשה להאמין כמה חרבה נוכח ללמוד מילדנו המלומדים, הנורוטים.

ככל שמצטברים הזעזועים בחיי הילד המתפתח, כך גדל מספר הפיצולים באישיותו ומגוונם, ועד מזהה יקשה עליו מאוד לקיים קשר עם החלקים

רק לך, הוא עור לא יודע כלום, הוא ישוב וישכח הכל". אין זה נדיר שבעקבות אירועים כאלה הופך המפתח לאיש מוסר או דת קפדן, ומשתדל להציל את נפש הילד באמצעות חומרות.

בדרך-כלל, יחסי הילד עם דמות אמינה נוספת, למשל האם, גם הם אינם אינטמיים דיים כדי שיוכל להיעזר בהם; פניות מהוססות מסוג זה נדחות על-ידה כשטויות. הילד המנוצל הופך לאוטומט ממושע, או לילד קשה עורף, שאינו מסוגל לתת גם לעצמו דיווח-שבון על הסיבה לעיסקתו; חייזר המינימים אינם מתפתחים, או שהם לובשים צורה פרוורטית; על הנוירוזות והפסיכיות שכוללת לגבוע מכך לא ארחיב כאן את הדיבור. מבחינה מדעית הדבר המשמעותי ביותר בהתבוננות זו היא ההשערה, שאישיות רופפת, טריין לא מפותחת דיה, מנהיגה על מצוקה פתאומית לא על-ידי הגנה, כי אם על-ידי הזדהות מפורחת, והפנמה ואינטרויקציה של האיש המאיים או חתוק.

רק עכשיו אני מבין מדוע בחרו המטופלים בעקשנות כזו שלא להיענות להצעותי ולהגיב על העורל שנעשה להם, כפי שהייתי מצפה, באידיאל, בשנאה, או בהתנגנות. חלק מאישיותם, אולי הגרעין, נשאר תקוע ברמה שבה האישיות אינה מסוגלת עדיין להתגבר אלוטלפסית ושינוי המציאות החיצונית, והיא מגיבה בדרך אוטופלפסית ושינוי המוכח פנימית, במעין סוג של חקיינות. כאן מגיעים לדפוס אישיות המבוסס רק על סתמי ואני עליון, ולכן אינו יכול להחזיק מעמד במצב של מצוקה – בדיוק כפי שילד שעדיין אינו מפותח דיו לא יוכל לסבול מצב שבו ייוותר לבדו, ללא הגנה אימהית או הגנה אחרת, וכלי מידה משמעותית של ריח. כאן עלינו לחזור לרעיונות שפיתח פרויד לפני זמן רב: פרויד הראה כבר אז שלכלכלת לאהבת אויביות קודם שלב של הזדהות.

הייתי רוצה להגדיר שלב זה כשלב אהבת האובייקט הפסיכית, או שלב הרוח-סימנים של אהבת אובייקט ניכרים כבר כאן, אבל רק בדרך משחקית, בפנטזיות. באותה דרך גם משתעשעים הילדים כמעט בלי יוצא מן הכלל ברעיון למלא את מקומו של ההורה בן אותו מין, כדי להיות בן או בת-זוג להורה בן המין האחר. אך יש להדגיש שזו רק פנטזיה; במציאות הם אינם רוצים ואינם יכולים לוותר על הרוח, בייחוד על הרוח של האם. אם נכפית על ילדים בשלב הרוח יותר מדי אהבה, או אהבה שונה מזו שהם כמחים לה, יכול הדבר לגרום לתוצאות פתגמיות, באותו אופן שהדבר קורה במקרים של מניעת אהבה. אם נצביע עכשיו במפורש על כל הנוירוזות, ועל כל עיוותי האופי, הנגרמים עקב דפוסי אהבה מלאי-תשוקה וחודרי רגשות אשם המופנים בלא התאמה וכסוס-עת כלפי יצור ממים ולא בשל, נפליג רחוק מדי. התוצאה, בסופו של דבר, יכולה להיות רק בלבל בין שפות*, הבלבל שרמזתי עליו בכותמתי.

* פרגצי מתייחס כאן לפסוק בספור על מנדל בבל: "זהבה נודה ובלה שם שפתם, אשר לא ישמעו איש שפת רעהו" (בראשית י"ז).

אותו בעורו נאהב על-ידי המבוגר, והופכת אותו מיצור שמשחקיו ספונטיים ותמימים לאוטומט אהבה המרגיש אשם, ומחקה את המבוגר מתוך פחד ושכחה עצמית. רגשות האשם, והשנאה לפרטנר המפחית, עושים את מגע האהבה של המבוגר, בעיני הילד, למאבק מפחיד (סצינה ראשונית), המסתיימת באורגזמה בשעה שהאורטויקה הילדית, בהעדר ה"מאבק בין המיניות", נשארת ברמת העונג המקדים, מכירה רק סיפוקים במשמעות של "דווידה", אבל אינה מכירה את תחושת ההכחדה שבאורגזמה. "התאורה של הגניטיליות" * המבססת את המאבק בין המיניים על הפילוגנות והפתחות המין האנושי, תואלץ להתמודד עם ההבדל הסיפוק הארוטי הילדי, לכך אהבה רווית שנאה בעת משגל אצל מבוגרים.

* ראו ספרו של פרנצי, תלסדה תיאורית של הגניטיליות (Ferenczi, 1924).

המפוצלים, שכל אחד מהם מתנהג כאישיות נפרדת שאינה יודעת אפילו על קיומם של האחרים, מכליל להתבלבל. בסופו של דבר יכולים הדברים להגיע ליד כך, שבמקום פרגמנטיזציה, יהיה מוצדק יותר לדבר על אטופיזציה, ונדוקק למידה גורשה של אופטימיות כדי לא לשקוע בייאוש מול תמונת מצב כזו. אך בכל זאת אני מקווה שגם אז ימצאו עוד דרכים לחיבור החלקים המפוצלים.

נוסף לאהבה מלאה תשוקה ולענישה להוטה יש אמצעי נוסף לקשור ילד למבוגר: השריר של הסופלים. לילדים יש דחף לחקו את כל תשעון תיקון במשפחה; ליטול, בביכול, את הנטל מכתפי כל האחרים על כתפיהם הרכות. בסופו של דבר אין דחף זה נובע, כמובן, רק מאלטרואיזם טהור, כי אם גם משאיפה לחזור ולהנות מן השלווה האבודת, ומן הרוך הנלווה אליה. אם המתלוננת על סבלה המתמשך, יכולה להפוך את ילדה למטפלת לכל ימי חייה; היא תקבל בעצם תחליף-אם, ולא תשעה כלל לצרכיה של הילדה עצמה.

אני מאמין שאם כל זה יתאמת, נאלץ לשנות פרקים מסוימים בתאוריה על מיניות ועל גניטיליות. הפרוורסיות, לדוגמה, הן אולי ילדיות רק כשהן מצויות ברמת הרוך; כשהן מתמלאות תשוקה ורגשי אשם הן כבר מצביעות אולי על תשפעת גירוי חיצוני, על הגזמה נוירוטית משנית. התאוריה של על הגניטיליות הנוצחה גם היא את ההבדל בין שלב הרוך לשלב התשוקה. כמה מן הסאדו-מוזכיות במליות בת-זמננו הוא תלו-תרבות, כלומר – מונע רק על-ידי הפנמה של רגשי אשם, ומה מתפתח באופן טבעי וספונטני כשלב של ארגון עצמאי, ייותר כשאלה למחקרים נוספים.

אשמח אם תטרחו ותכתבו במחשבה וכמעשה את מה שנאמר כאן, ובייחוד אם תיענו לעצתי ותשימו לב יותר מאשר בעבר לאופן המחשבה והדיבור של הילדים, המטפלים והתלמידים שלכם, שהוא ייחודי, סמוי מן העין, אך גם ביקורתי מאוד. אם תחידו, כמו שאומרים, את לשונם, תוכלו לזכות בחומר רב למחשבה.

נספח

מהלך המחשבות עד כאן מתייחס לרוך הארוטי הילדי ולתשוקה הארוטית הבוגרת בצורה תיאורית בלבד; שאלת מהות ההבדל בין השניים נשארת פתוחה. הפסיכואנליזה יכולה להיות תמימת דעים עם רעיונו של דקארט שתשוקות הן תוצאה של סבל, אבל יהיה עליה לתת תשובה לשאלה מה הם הגורמים המכניסים את אלמנט הסבל, ויחד איתו את הסאדו-מוזכיות, אל תוך הרוך בסיפוקי המשחקיים של הילד. מכל מה שנאמר עד כה אפשר לנחש שרגשות האשם, בין חייתיים, הם ההופכים את אובייקט האהבה, באורטיקה של המבוגרים, למשהו המעורר אהבה וגם שנאה, כלומר רגשות אמביוולנטיים. בעוד הרוך הילדי משוחזר עדיין מן השסע הזה. השנאה היא המפחיתת באופן טראומטי את הילד, מפחידה

שנדזר פֿרנצ

בלבול השפות בין המבוגרים לילד

עריכה ומבוא: עמנואל ברמן
פתח דבר: אנדרה היינל

הוצאת עם עובד